

MYŚLENIE KRYTYCZNE W REFLEKSJI STUDENTÓW – PRZYSZŁYCH NAUCZYCIELI

Anna Mróz

ORCID: 0000-0002-9109-1395

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

e-mail: anna.mroz@up.krakow.pl

Natalia Twardosz

ORCID: 0000-0002-9549-778X

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

e-mail: natalia.twardosz@pz.upjp2.edu.pl

István Zsigmond

ORCID: 0000-0003-4412-557X

Sapientia Hungarian University of Transylvania

e-mail: zsigmond.istvan@ms.sapientia.ro

CRITICAL THINKING IN REFLECTION OF STUDENTS – FUTURE TEACHERS

Keywords: critical thinking, information society, self-management, self-development

Abstract. Critical thinking is currently regarded as a key competence – in the context of dealing with the information chaos that dominates the global information society, and in the context of the challenges of sustainable development. It is extremely important for all citizens to have this competence – and it takes on particular significance in the context of education. The article addresses the issue of how students in the field of teaching (teaching specialization) at the University of the Commission of National Education in Kraków understand and give importance to the competence of critical thinking. This research group was selected for the study as it was assumed that teachers are

the people who decide what importance they assign to the development of this competence among children and youth and, therefore, what importance they will attach in the future to ensuring that their students acquire and develop critical thinking. The authors, using the method of qualitative content analysis, reconstructed the reflections of students – future teachers – on the subject of critical thinking in the constructivist trend. Analysis categories were distinguished, which allowed for the reconstruction of how the young people who will soon work in schools understand and give importance to critical thinking. Part of the research was financed by the ERASMUS+ project: CTIS – *Critical Thinking in the Information Society*: Erasmus+ KA220-HED – Cooperation partnerships in higher education.

Słowa kluczowe: myślenie krytyczne, społeczeństwo informacyjne, zarządzanie sobą, rozwój osobisty

Streszczenie. Myślenie krytyczne określane jest obecnie jako kompetencja kluczowa – w kontekście radzenia sobie z chaosem informacyjnym dominującym w społeczeństwie globalnej informacji oraz w obliczu wyzwań zrównoważonego rozwoju. Jest niezwykle ważne, aby tę kompetencję posiadali wszyscy obywatele – a szczególnego znaczenia nabiera ona w kontekście edukacji. W artykule podjęto problematykę tego, jak rozumieją i jakie znaczenie nadają kompetencji myślenia krytycznego studenci kierunków o specjalności nauczycielskiej w Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Ta grupa została wyselekcjonowana do badania, założono bowiem, że to właśnie nauczyciele są osobami, które decydują o tym, jakie znaczenie przypisują rozwijaniu tej kompetencji wśród dzieci i młodzieży, i jaką wagę będą w przyszłości dokładać do tego, by ich uczniowie nabywali i rozwijali myślenie krytyczne. Autorzy, wykorzystując metodę jakościowej analizy treści, w nurcie konstruktivistycznym zrekonstruowali refleksje studentów – przyszłych nauczycieli – na temat myślenia krytycznego. Wyodrębniono kategorie analizy, które pozwoliły zrekonstruować, jak rozumieją i jakie znaczenie nadają myśleniu krytycznemu młodzi ludzie, którzy niebawem będą pracować w szkole. Część badań została sfinansowana w ramach projektu ERASMUS+: CTIS – *Critical Thinking in the Information Society*: Erasmus+ KA220-HED – Partnerstwa współpracy w szkolnictwie wyższym.

Wprowadzenie

Złożoność sytuacji społecznych, ambiwalencja, niejednoznaczność, które są cechami współczesności (Ojala, 2007), a także cywilizacyjny nadmiar informacji i chaos wartości – wymagają od współczesnego człowieka większej uważności i myślenia krytycznego (Czaja-Chudyba, 2020). Doceniając znaczenie myślenia krytycznego dla radzenia sobie w postmodernistycznej rzeczywistości, wielu badaczy podkreśla, że myślenie krytyczne jest kompetencją, która powinna być wyznacznikiem ludzkiej aktywności w przestrzeni zarówno realnej, jak i tej

zmiediatyzowanej, wirtualnej. Ponadto, dzięki tej kompetencji jednostka może skutecznie zarządzać swoimi zasobami, planując i rozwijając karierę zawodową oraz realizując plan rozwoju osobistego. Myślenie krytyczne bowiem pozwala realnie ocenić własne zasoby i ograniczenia. W obliczu medialnego chaosu, z którym współczesny człowiek musi sobie nieustannie radzić, posiadanie kompetencji myślenia krytycznego pozwala oceniać wartość przekazu, przydatność informacji, ich rzetelność i prawdziwość. Myślenie krytyczne pomaga także w formułowaniu trafnych sądów, oderwanych od stereotypów, niewłaściwych przekonań i błędnych interpretacji. W kontekście zrównoważonego, a więc pożądanego, uznawanego za optymalny, modelu rozwoju, myślenie krytyczne uznawane jest za kompetencję, która pozwala trafnie oceniać jakość podejmowanych dziś decyzji, biorąc pod uwagę ich przyszłe, nieznane jeszcze skutki (Mróz, 2018). W związku z tym kształtowanie u dzieci i młodzieży kompetencji krytycznego myślenia stało się celem edukacyjnym w systemach kształcenia wielu krajów (Wasilewska-Kamińska, 2016). Zadaniem nauczycieli, edukatorów i rodziców jest wspieranie nabywania oraz rozwijania tej kompetencji wśród dzieci i młodzieży, tak, by mogli oni stać się aktywnymi, świadomymi siebie i swojego środowiska, obywatelami dbającymi o wspólne dobro (Rieckmann, 2012; 2018).

To w znacznej mierze od tego, jak studenci – przyszli nauczyciele – rozumieją, definiują i jakie znaczenie nadają kompetencji myślenia krytycznego, zależy, w jakim stopniu będą rozwijać tę kompetencję wśród swoich uczniów. Chcąc podkreślić znaczenie myślenia krytycznego w refleksji młodych osób, studentów, którzy w najbliższych latach rozpoczną pracę w zawodzie nauczyciela, przeprowadziliśmy badania, których analizę prezentujemy w niniejszym tekście. Najpierw, staraliśmy się określić, czym według teoretyków jest kompetencja myślenia krytycznego. Następnie omówiliśmy założenia metodologiczne badań, by w dalszej kolejności zaprezentować ich wyniki.

Myślenie krytyczne – próba konceptualizacji pojęcia

Refleksja na temat tego, czym jest myślenie krytyczne oraz jakie jest jego znaczenie dla człowieka, jego rozwoju, ma swoje korzenie w starożytności (Siegel, 2019). Współcześnie, choć brak jednoznacznej definicji tego pojęcia, określa się je mianem kompetencji kluczowej dla zrównoważonego rozwoju (Rieckmann, 2012; 2018; Taimur, Sattar 2019), kompetencji niezbędnej na rynku pracy w XXI wieku (Jones, 2019), kompetencji przyszłości (Mróz, 2018). Nie ulega wątpliwości, że myślenie krytyczne jest konieczną kompetencją w radzeniu

sobie z niejednoznacznością, wyzwaniem z chaosem medialnym oraz potrzebami zrównoważonego modelu rozwoju. Także zarządzanie sobą w znacznym stopniu wymaga umiejętności myślenia krytycznego, bowiem pozwala ona nie tylko ocenić własne mocne i słabe strony, ale także zidentyfikować potencjał środowiska, w którym funkcjonuje jednostka.

Myślenie krytyczne można rozpatrywać w kategoriach umysłowych nawyków, postaw, skutkujących refleksyjnym podejściem do rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji i dokonywania osądu (Siegel, 1988). Osoba myśląca krytycznie zatem uważnie przygląda się swojemu otoczeniu, ma też wgląd w siebie, rzetelnie ocenia swoje zasoby i potrafi zarządzać swoim rozwojem. Nie jest zwyczajnie krytyczna, ale z dystansem odbiera informacje, które do niej docierają. Swoje decyzje opiera na pogłębionym osądzie, co jest bardzo ważne w kontekście zarządzania sobą i swoim środowiskiem. Ponadto jednostka posiadająca kompetencję myślenia krytycznego jest zdolna do oceny dowodów i argumentów niezależnie od posiadanych wcześniej przekonań i opinii (Baron, 1991; 2000; Ennis, 1987; 1996; Perkins, 1995), co jest szczególnie istotne we współczesnym społeczeństwie. Dynamicznie zmieniające się uwarunkowania, często poparte wynikami nowych badań, wymagają od jednostek krytycznego namysłu, refleksji i porzucenia nieuzasadnionego przywiązania do własnych, być może wpojonych wcześniej, przekonań. Osoba myśląca krytycznie – pozbawiona stereotypów – jest gotowa budować lepszą przyszłość na podstawie dowodów dostarczanych przez wiarygodne źródła.

Kompetencję myślenia krytycznego definiuje się jako zbiór umiejętności, które analizują i oceniają dokładność informacji w celu ustalenia ich autentyczności (Beyer, 1985). Polega ona na rzeczywistym wykorzystaniu wiedzy i doświadczenia w celu podejmowania racjonalnych decyzji i znajdowania najlepszych rozwiązań problemów.

Myślenie krytyczne ma swoje podstawy w biologii ludzkiego umysłu. Stefan Florek (2012), poszukując neurobiologicznych podstaw myślenia krytycznego, zauważył, że za ten rodzaj myślenia odpowiedzialne są pewne rejony kory nowej. Są one relatywnie nowym dodatkiem do neuronalnego wyposażenia umysłu *Homo sapiens*. Zdolność do racjonalnego myślenia wykształciła się jako adaptacja do rozwiązywania problemów typowych dla przyrodniczego i społecznego środowiska życia grup łowiecko-zbierackich, więc często zawodzi w warunkach środowiska technologicznie zmodyfikowanego. Zjawisko to jest określane mianem opóźnienia ewolucyjnego (ang. *evolutionary lag*). Oznacza to, że wobec wszechobecności technologii w życiu współczesnego człowieka szczególnie

znaczenia nabiera konieczność rozwijania kompetencji myślenia krytycznego, zwłaszcza przez młodych ludzi.

Założenia metodologiczne badań

Celem badania była eksploracja i opis znaczenia, jakie nadają myśleniu krytycznemu studenci – kandydaci do zawodu nauczyciela. Ta kwestia jest bardzo istotna, bowiem od tego, jak rozumieją i jak waloryzują tę kompetencję młodzi ludzie, którzy niebawem będą pracować z dziećmi i młodzieżą. W publicznej dyskusji o edukacji problem rozwijania myślenia krytycznego często podnoszony jest przede wszystkim przez teoretyków, badaczy, a także praktyków (nauczycieli). W Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela podkreślono, że absolwent studiów uprawniających do pracy w szkole powinien być przygotowany do tego, by „rozwijać kreatywność i umiejętność samodzielnego, krytycznego myślenia uczniów” (Dz. U. 2019, poz. 1450). By zrealizować cel badań, sformułowano problem główny w postaci pytania: Jakie znaczenie nadają myśleniu krytycznemu studenci kierunków nauczycielskich?

Badanie zrealizowano w paradygmacie jakościowym, posługując się metodą analizy danych (por. Babbie, 2013). Analiza treści polega na badaniu zarejestrowanych ludzkich przekazów – w prezentowanym badaniu tymi przekazami były uzyskane od studentów eseje na temat: *Jak rozumiem myślenie krytyczne i czym jest ono dla mnie jako przyszłego nauczyciela?* W badaniu wzięli udział studenci kierunków nauczycielskich studiujący w trybie stacjonarnym i niestacjonarnym w Uniwersytecie Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Udział w badaniu był dobrowolny. Próba miała charakter dogodny (por. Leiner, 2016). Oznacza to, że wyników badania nie można generalizować, dotyczą one jedynie tej grupy, która wzięła udział w próbie (Jagielska, 2024). Ostatecznie analizie poddano 81 esejów studentów III roku studiów I stopnia, III i IV roku studiów jednolitych magisterskich oraz I roku studiów II stopnia.

Myślenie krytyczne w refleksji przyszłych nauczycieli – analiza wyników badań

W interpretacji materiału badawczego posłużyliśmy się założeniami konstrukttywizmu społecznego. Badacze dokonujący analiz w paradygmacie konstruktivistycznym są zdania, że wiedza nie polega na odkrywaniu „prawdy” o rzeczywistości, ale na tworzeniu – czyli konstruowaniu – tej „prawdy”, a właściwie – pewnej jej wersji, zakładając, że może być ich wiele (por. Babbie, 2013). Założono więc, że od tego, jakie znaczenie przypisują kompetencji myślenia krytycznego studenci – kandydaci do zawodu nauczyciela, ujawni się poprzez rekonstrukcję ich przemyśleń zaprezentowanych w formie esejów. Dokonując wnikliwej, pogłębionej analizy materiału badawczego wyłoniono kategorie opisu kompetencji krytycznego myślenia (tab. 1).

Tabela 1. Kategorie opisu kompetencji krytycznego myślenia

Kategoria	Ilość wypowiedzi
Myślenie krytyczne jako kompetencja konieczna we współczesnej rzeczywistości	27
Myślenie krytyczne jako narzędzie badań	13
Myślenie krytyczne dla zarządzania sobą	14
Myślenie krytyczne jako klucz do sukcesu	17
Myślenie krytyczne jako zdolność do formułowania sądów/opinii bez uprzedzeń	19

Źródło: opracowanie własne.

Kompetencja konieczna we współczesnej rzeczywistości

W wielu swoich pisemnych wypowiedziach osoby badane zwracały uwagę na to, że myślenie krytyczne warunkuje skuteczną i bezpieczną aktywność we współczesnej rzeczywistości – zarówno tej realnej, jak i – wirtualnej. W tym kontekście warto przytoczyć słowa jednej z respondentek (zachowano pisownię oryginalną):

Gdyby usunąć myślenie krytyczne z obszaru zdolności, które człowiek nabywa wraz z doświadczeniem, z pewnością zostałby on pozbawiony jednego

z najważniejszych „przywilejów”. W globalnym świecie, w którym z każdej strony napływa do społeczeństwa ogrom informacji, dociera masa bodźców, człowiek zmuszony jest do ich ciągłego przetwarzania, segregowania – i to właśnie myślenie krytyczne przychodzi na ratunek z pomocą.

Biorący udział w badaniu studentki i studenci podkreślali, że by radzić sobie ze złożonością charakteryzującą życie społeczne w XXI wieku, należy myśleć krytycznie i dzięki tej kompetencji być: „[...] odpornym na manipulację, być świadomym, że ktoś próbuje nami sterować, namówić nas na coś, czego nie powinniśmy robić. Myśleć krytycznie to znaczy nie być podatnym na perswazję, mieć swoje zdanie, bronić go”. Jednocześnie, w niektórych wypowiedziach pojawiał się postulat zmiany zdania na podstawie argumentów osób o przeciwnych poglądach: „Krytycznie myśląca osoba nie jest podatna na manipulację, ale z drugiej strony, jeśli ktoś myśli krytycznie to jest w stanie zmienić zdanie, kiedy zaprezentuje mu się logiczne argumenty”. Według studentów myślenie krytyczne pozwala trafnie oceniać rzeczywistość i podejmować właściwe decyzje: „[...] należy wyszczególnić zdolność analizowania i oceniania różnych punktów widzenia. Rozwinięte myślenie krytyczne otwiera oczy na różne perspektywy, pozwala spojrzeć na problem z różnych stron, a dzięki temu, lepiej zrozumieć złożoność danego problemu oraz dokonać ważnych i trafnych decyzji”. Ta kompetencja odnosi się zatem do życia osobistych doświadczeń jednostki.

Jedna z respondentek zaznaczyła, że: „W kontekście edukacji, myślenie krytyczne staje się fundamentem”. W jej dalszej wypowiedzi wybrzmiała kwestia kluczowa: „Uważam, że tę kompetencję powinno się rozwijać od samego początku edukacji, stopniując jej [poziom] trudności. Trzeba zaczynać od łatwiejszych zadań, by przejść następnie do dylematów, problemów, które wymagają zaawansowanego poziomu tej kompetencji”.

Ponadto respondenci zwracali uwagę, że dzięki myśleniu krytycznemu można rozróżnić, co jest prawdą, a co fałszem: „Jest to kompetencja kluczowa w wielu aspektach życia, zarówno osobistego, jak i zawodowego. Pozwala jednostce oddzielić prawdę od fałszu, podejmować świadome decyzje, rozwiązywać problemy, a także rozumieć różne perspektywy”. Mimo że jest to duże uproszczenie, ważne, że biorący udział w badaniu przyszli nauczyciele zwrócili uwagę na tę kwestię.

Myślenie krytyczne jako narzędzie badań

Poddając refleksji kompetencję myślenia krytycznego, wielu studentów – przyszłych nauczycieli – zwróciło uwagę, że dzięki tej kompetencji możliwe jest prowadzenie badań naukowych oraz wejście w rolę nauczyciela-badacza (por. Somekh, Noffke, 2009), a więc refleksyjne podejście do własnej praktyki naukowo-dydaktycznej.

Jedna z respondentek zaznaczyła, że: „W trakcie projektowania badań istotny jest wybór odpowiednich metod badawczych. Dzięki wykorzystaniu krytycznego myślenia badacz dokona wyboru metody, która najlepiej odpowiada na pytania badawcze”. Według biorących udział w badaniu studentów myślenie krytyczne nie tylko pozwala stawiać prawidłowe pytania badawcze, ale także rozumieć wyniki uzyskane w trakcie badań: „W oparciu o krytyczne myślenie jesteśmy w stanie prawidłowo interpretować wyniki przeprowadzonych badań”. To bardzo ważne, że młode osoby, które poznają, czym jest prowadzenie badań, jakie są zasady pracy naukowej, podkreślają, że myślenie krytyczne w tym procesie bardzo znaczącą rolę.

Myślenie krytyczne dla zarządzania sobą

Badane osoby zwróciły uwagę, że dzięki kompetencji myślenia krytycznego jednostka jest w stanie krytycznie ocenić swoje umiejętności, predyspozycje, i dzięki temu – skutecznie zarządzać swoim rozwojem: „W mojej opinii myślenie krytyczne pozwala ocenić swoje szanse w różnych sytuacjach”. Jest to też kompetencja umożliwiająca wgląd w siebie: „Dzięki krytycznemu myśleniu można poznać siebie”. Odniesienia do rozpoznawania siebie, analizowania własnych słabych i mocnych stron, pojawiły się w wielu pisemnych wypowiedziach osób biorących udział w badaniu: „Myślenie krytyczne pomaga w rozpoznaniu swojego potencjału, swoich mocnych stron, ale też ograniczeń”. Szczególnie ważne wydaje się rozumienie myślenia krytycznego jako kompetencji pozwalającej jednostce pogłębić poznanie swoich ograniczeń i potencjałów: „Uważam myślenie krytyczne za wartość, bo pozwala «zajrzeć w głąb siebie» oraz przyjrzeć się sobie krytycznie”.

Warto podkreślić, że zarządzanie sobą w kontekście myślenia krytycznego pozwala, zdaniem respondentów, na aktywne słuchanie innych, rozważanie odmiennych stanowisk. Posiadanie tej kompetencji jest także znaczące w kontekście relacji interpersonalnych:

Następnym aspektem krytycznego myślenia jest poprawa jakości relacji interpersonalnych. Umiejętność analizy argumentów innych osób, rozważania różnych punktów widzenia oraz prowadzenia konstruktywnych dyskusji sprzyja lepszemu zrozumieniu i współpracy. Jest to szczególnie istotne w kontekście zarządzania konfliktami oraz budowania zdrowych, oparciu na wzajemnym szacunku relacji. Spełnia ważną rolę zarówno w relacjach prywatnych, jak i zawodowych. Umiejętność myślenia krytycznego poszerza horyzonty i sprawia, że człowiek staje się ciekawym rozmówcą dla partnera rozmowy.

Dzięki krytycznemu myśleniu można lepiej rozumieć siebie i otaczający świat. W kontekście relacji z «Innym» myślenie krytyczne pozwala spojrzeć na świat z wielu perspektyw, czasem pozwala zmienić zdanie, poszerzyć swoje horyzonty – kiedy podczas rozmowy ktoś przekonuje nas do swojego punktu widzenia. Mając tę kompetencję, sami stajemy się krytyczni wobec siebie, rozpoznajemy ograniczenia swojego myślenia.

Warto zaznaczyć, że rozpoznawanie ograniczeń własnych sądów jest cechą konstytutywną myślenia krytycznego, podkreślaną przez wielu autorów (por. Facione, 2011; Ennis, 2011; Paul, Edler, 2011). W tym kontekście bardzo ważne jest, że przyszli nauczyciele podkreślali w swoich pisemnych wypowiedziach konieczność krytycznej analizy własnych przekonań, sądów, opinii:

Sądzę, że dzięki krytycznemu myśleniu nie tylko mam wgląd w siebie, ale poznaję, w kontekście rozmowy z innymi osobami, słabości mojego myślenia.

Mając tę kompetencję, można wiedzieć, że ktoś ma lepsze argumenty, lepszą wiedzę. Myśleć krytycznie to znaczy dać się przekonać, jeśli ktoś faktycznie ma rację.

Krytycznie myśląca osoba powinna być pewna siebie, ale przede wszystkim otwarta na inne perspektywy. Jeśli ktoś ma mocniejsze argumenty, to trzeba wiedzieć, że krytycznie myślący człowiek da się przekonać tymi argumentami.

W treści esejów respondenci zaznaczali też, że: „Myślenie krytyczne pozwala poznać swoje ograniczenia, słabe punkty swojego myślenia. Dzięki temu można dowiedzieć się, czego nam brakuje, by osiągnąć założony cel”. Myślenie krytyczne zatem można rozumieć jako kompetencję kluczową w procesie kreowania swojej kariery i zarządzania własnymi zasobami:

Kolejno można wyróżnić otwartość, elastyczność. Te cechy natomiast potrzebne są, by akceptować zdanie innych, nie podważać go. Osoby z tymi cechami powinny być gotowe jeszcze raz przeanalizować dany temat w razie potrzeby i dokonać oceny, zaktualizować nowe dowody. Ważne jest, by aktywnie słuchać, dać drugiej osobie wyrazić własne zdanie i czekać na swoją kolej, by przekazać informacje.

Klucz do sukcesu

Kolejna wyróżniona na podstawie analizy esejów studentów – przyszłych nauczycieli – kategoria ściśle wiąże się z poprzednią, jednak należy ją umiejscowić w szerszym kontekście. Myślenie krytyczne, zdaniem osób biorących udział w badaniu, może być kluczem do sukcesu – zawodowego, edukacyjnego czy osobistego. Pozwala bowiem poszukiwać sposobów osiągnięcia założonych celów: „Dzięki myśleniu krytycznemu można znaleźć rozwiązania dotyczące tego, jak osiągnąć to, co sobie założyliśmy, a nawet podać w wątpliwość sposób realizacji tych założeń”. Myśląc krytycznie, jednostki są w stanie realnie oceniać swoje szanse: „Sukces w życiu zależy od wielu czynników. Na pewno krytyczne myślenie pozwala rozpoznać te czynniki i dopasować się albo zrezygnować, jeśli trzeba”. Ponadto myślenie krytyczne może być kluczem do sukcesu, ponieważ pozwala rozpoznać uwarunkowania, które towarzyszą osiągnięciu celów:

Cele można realizować na różne sposoby, ale najpierw trzeba wiedzieć, jak wyznaczyć cel, a potem – jak go zrealizować. Tu potrzebne jest krytyczne myślenie. Także w trakcie realizacji trzeba czasem zmienić ścieżkę, coś zmodyfikować i za to jest odpowiedzialne myślenie krytyczne. Wiadomo, w życiu wszystko się zmienia i tylko osoby krytycznie myślące mogą szybko reagować na te zmiany, dążąc do sukcesu.

Dla osiągnięcia sukcesu myślenie krytyczne jest ważne samo w sobie:

Posiadanie tej kompetencji [myślenia krytycznego] jest ważne dla osiągnięcia szczęścia, czy inaczej – sukcesu w życiu zawodowym i prywatnym. Pozwala dobrze się zastanowić nad wyborami, których się dokonuje, zmieniać kierunek swoich działań czy nawet negować, zmieniać wartości, w które się wierzy.

Co więcej, dla wielu przyszłych nauczycieli, którzy wzięli udział w naszym badaniu, posiadanie kompetencji myślenia krytycznego jest sukcesem i ważną wartością:

Myślę, że myślenie krytyczne nie można rozumieć tylko jako efekt edukacji, cel edukacji, ale jako dążenie każdego człowieka. Posiadanie tej kompetencji jest niezwykle ważne w dzisiejszym świecie i w dużej mierze przesądza o tym, co dana osoba w życiu osiągnie, co jej się uda, jakie cele zrealizuje.

Zdolność do formułowania sądów/opinii bez uprzedzeń

W swoich pisemnych wypowiedziach studenci zaznaczali, że dzięki posiadaniu kompetencji myślenia krytycznego można pozbyć się uprzedzeń, rozpoznać ograniczenia swojego myślenia oraz rozpoznać stereotypy:

Myśleć krytycznie oznacza też oceniać krytycznie własne opinie czy uprzedzenia.

Myślenie krytyczne pozwala rozpoznać, kiedy nasze wybory, decyzje czy opinie o czymś/kimś są niewłaściwe albo oparte na słabych argumentach.

Krytyczny myśliciel to osoba, która wie, kiedy jego zachowaniem sterują uprzedzenia, braki w wiedzy czy stereotypy.

Kompetencja myślenia krytycznego jest także kluczowa w kontekście udzielania informacji zwrotnej, formułowania konstruktywnej krytyki i oddzielania faktów od opinii. Przyszli nauczyciele, których jednym z najważniejszych zadań będzie budowanie *feedbacku*, zaznaczali, że:

Bez krytycznego myślenia trudno jest właściwie kogoś ocenić, pozbywając się uprzedzeń wobec niego i zwracając się konkretnie do danej sytuacji, a nie do całości czy osobowości tej osoby. Dlatego sądzę, że myślenie krytyczne jest kluczowe, jeśli chodzi o komentowanie na przykład czyjejś pracy, zwłaszcza, jeśli ta ocena nie jest do końca pozytywna i trzeba we właściwych słowach coś skrytykować.

Ponadto, jak zauważyła jedna z biorących udział w badaniu studentek: „Istotą myślenia krytycznego jest konstruktywna ocena i tworzenie wartościowych

wniosków, z uwzględnieniem krytycznej oceny, w oparciu o proces aktywnego i systematycznego przetwarzania informacji”. Tą wypowiedzią podkreśliła znaczenie kompetencji krytycznego myślenia w ocenianiu, które poparte jest krytyczną analizą zgromadzonego materiału.

Dyskusja i konkluzje

Chociaż myślenie krytyczne jest uważane za kluczową umiejętność w procesie uczenia się oraz radzenia sobie ze stale zmieniającymi się środowiskami pracy (Halpern, 2014), coraz więcej dowodów wskazuje na to, że nie wszyscy studenci rozwijają swoje umiejętności krytycznego myślenia w trakcie studiów wyższych (Hyytinen i in., 2015). Jednocześnie, to właśnie uczelnia wyższa jest miejscem, w którym można wspierać rozwój kompetencji myślenia krytycznego (Rapanta i in., 2013). Dlatego tak ważne jest, jakie znaczenie tej umiejętności nadają młode osoby, rozwijające swoje kompetencje w procesie edukacyjnym w uniwersytecie.

Jak zauważa Joanna M. Łukasik (2016), nauczyciel w klasie prezentuje się jako niepowtarzalna jednostka, z określonym sposobem rozumienia siebie, otoczenia i siebie w świecie uwarunkowanym własną biografią. Biorąc pod uwagę, że we współczesnej, cyfrowej rzeczywistości, w której jesteśmy bombardowani informacjami, niezwykle ważną kompetencją jest zdolność do krytycznej oceny faktów, informacji, obserwowanych zjawisk, to właśnie postawa nauczyciela wobec myślenia krytycznego, jego rozumienie tego fenomenu, jest niezwykle ważne. Kształtuje bowiem wśród uczniów ich własne postawy wobec krytycznego myślenia, jego rozumienia i potrzeby nabywania oraz rozwijania tej umiejętności. Według badaczy nauczyciele spotykają wiele barier w rozwijaniu tej kompetencji wśród uczniów (Aliakbari, Sadeghdaghighi, 2013). Jednak najważniejszym czynnikiem wspierającym nabywanie i rozwijanie tej kompetencji przez młodych ludzi jest jej obserwowanie u nauczyciela, który sam posiada ją ukształtowaną na wysokim poziomie, który powinien być osobą otwartą na różne perspektywy, zdolną do dyskusji i przyjmowania różnych stanowisk.

Wyróżnione w badaniu rekonstrukcje dotyczące rozumienia myślenia krytycznego przez studentów – przyszłych nauczycieli – w wielu kontekstach nawiązują do kluczowych definicji stworzonych przez autorów poddających ten fenomen naukowej refleksji. Peter A. Facione (2011) uważa myślenie krytyczne za celowy, samoregulujący się osąd, którego wynikiem jest interpretacja, analiza, ocena, i wnioskowanie, a także objaśnienie dowodów, pojęć, metodologii,

kryteriów lub kontekstu, na których opiera się ten osąd. Wiele przytoczonych powyżej fragmentów pisemnych wypowiedzi nawiązywało do tego sposobu rozumienia kompetencji myślenia krytycznego. Podkreślano zwłaszcza zdolność do oceny argumentów i osądu – własnego oraz innych. Na znaczenie myślenia krytycznego w podejmowaniu decyzji i ocenianiu argumentów wskazywali także m.in. Jonathan Baron (1991) oraz Robert H. Ennis (1987). Z kolei znaczenie myślenia krytycznego w zarządzaniu sobą podkreślali Remigijus Bubnys, Anna Mróz oraz István Zsigmond (2023).

We współczesnej edukacji koniecznością jest rozwijanie wśród młodych ludzi kompetencji myślenia krytycznego. Uczelnia wyższa jest tym miejscem, gdzie młodzi dorośli, dzięki odpowiednim metodom i środkom dydaktycznym, mają szansę stawać się krytycznymi myślicielami, gotowymi do aktywnego działania w społeczeństwie globalnej informacji, oraz kształtowania tej kompetencji wśród swoich przyszłych uczniów i współpracowników.

Referencje

- Aliakbari, M., Sadeghdaghighi, A. *Teachers' perception of the barriers to critical thinking*. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 70 (2013).
- Babbie, E. (2013). *The practice of social research*. Belmont: Wadsworth Cengage Learning.
- Baron, J. (1991). *Beliefs about thinking*. W: J.F. Voss, D.N. Perkins, J.W. Segal (eds.), *Informal reasoning and education*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Baron, J. (2000). *Thinking and deciding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beyer, B.K. *Critical thinking. What is it?* Social Education, 49(4) (1985).
- Bubnys, R., Mróz, A., Zsigmond, I. *Critical Thinking as a key competence and the factor of self-development of the modern teacher*. Labor et Educatio, 11 (2023).
- Czaja-Chudyba, I. *Myślenie krytyczne w ujęciu psychopedagogicznym – w kierunku poznawczej samodzielności i odpowiedzialności jednostki*. Argument. Biannual Philosophical Journal, 10(2) (2020).
- Elder, L., Paul, R. (2020). *Critical thinking: tools for taking charge of your learning and your life*. London: Rowman & Littlefield.
- Ennis, R.H. (1987). *Critical thinking*. New Jersey: Practice Hall.
- Ennis, R.H. *Critical thinking and subject specificity. Clarification and needed research*. Educational Researcher, 18(3) (1989).
- Ennis, R.H. *Critical thinking dispositions: their nature and assessability*. Informal Logic, 18(2) (1996).
- Ennis, R.H. (2007). *'Probable' and its equivalents*. W: H. Hansen, R.C. Pinto (eds.), *Reason reclaimed: essays in honor of J. Anthony Blair and Ralph H. Johnson*. Virginia: Newport News, Vale Press.
- Ennis, R.H. *Critical thinking. Reflection and perspective. Part II*. Inquiry: Critical Thinking Across The Disciplines, 26(2) (2011).

- Facione, P.A. (2011). *Critical thinking: what it is and why it counts*. Research Report. Millbrae: The California Academic Press.
- Florek, S. *Intuicyjne i krytyczne myślenie moralne w kontekście jego filogenezy i neuropsychologii*. Słupskie Studia Filozoficzne, 11 (2012).
- Halpern, D.F. (2014). *Thought and knowledge*. New York: Psychology Press.
- Hyytinen, H., Nissinen, K., Ursin, J., Toom, A., Lindblom-Ylänne, S. *Problematising the equivalence of the test results of performance-based critical thinking tests for undergraduate students*. Studies in Educational Evaluation, 44 (2015).
- Jagielska, K. *Importance of family support in planning educational and professional careers by young adults from Generation Z*. Studia z Teorii Wychowania, 15, 2(47) (2024).
- Jones, A. *Critical thinking historical background of a decade of studies covering the era of the 1980s*. International Journal Scientific Technology Research, 8(12) (2019).
- Leiner, D.J. *Our research's breadth lives on convenience samples. A case study of the on-line respondent pool "SoSci Panel"*. SCM Studies in Communication and Media, 5(4) (2016).
- Lipman, M. (2003). *Thinking in education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Łukasik, J. *Rozwój osobisty studentów pedagogiki*. Edukacja Ustawiczna Dorosłych, 3(94) (2016).
- Mróz, A. (2018). *Nauczyciel wobec paradygmatu zrównoważonego rozwoju w edukacji*. Kraków: Impuls.
- Ojala, M. *Hope and worry. Exploring young people's values, emotions, and behavior regarding global environmental problems*. Örebro Studies in Psychology, 11 (2007).
- Perkins, D. (1995). *Outsmarting IQ: The emerging science of learnable intelligence*. New York: Free Press.
- Rapanta, C., Garcia-Mila, M., Gilabert, S. *What is meant by argumentative competence? An integrative review of methods of analysis and assessment in education*. Review of Educational Research, 83 (2013).
- Reid, J., Anderson, P. (2011). *Critical thinking instruction in interesting times*. W: M. Abdelsama (ed.), *Proceedings of the 2011 International Business Conference of the Society for the Advancement of Management*. Orlando: Society for the Advancement of Management.
- Rieckmann, M. *Future-oriented higher education. Which key competencies should be fostered through university teaching and learning?* Futures, 44(2) (2012).
- Rieckmann, M. *Learning to transform the world. Key competencies in Education for Sustainable Development*. Issues and Trends in Education for Sustainable Development, 39(1) (2018).
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz. U. 2019, poz. 1450).
- Siegel, H. (1988). *Educating reason: rationality, critical thinking and education*. New York: Routledge.
- Siegel, H. (2019). *Myślenie krytyczne i indoktrynacja*. Bydgoszcz: UKW.
- Somekh, B., Noffke, S. (2009). *The sage handbook of educational action research*. Los Angeles: SAGE Publications.

- Taimur, S., Sattar, H. (2020). *Education for sustainable development and critical thinking competency*. W: W.L. Filho (ed.), *Encyclopedia of the UN sustainable development goals*. Cham: Springer.
- Wasilewska-Kamińska, E. (2015). *Myślenie krytyczne jako cel kształcenia. Na przykładzie systemów edukacyjnych USA i Kanady*. Warszawa: UW.